

SZOCIÁLPOLITIKA ÉS TÁRSADALOMNEVELÉS

ÍRTA:
FARAGÓ LÁSZLÓ

Ma már szinte közhellyé vált a tétel, hogy a modern társadalom életének vezérlő eszméje, legfőbb szabályozó elve a szociális gondolat. Törvényhozás és közigazgatás, állami, közösségi és gazdasági élet minden megnyilvánulásakor a szociális eszme iránytűjét követi. Közéleti és társadalmi megmozdulások, pártalakulatok és sportegyesületek, művelődési intézmények és tömegszórakoztató vállalkozások ma elsősorban a nemzeti gondolattal szoros egységgé forrott szociális eszme követelményeit akarják a maguk hatáskörében és eszközeivel megvalósítani. S ez minden bizonnyal helyes és nemes törekvés. A dolog logikájában rejlik azonban, hogy van egy árnyoldala is. Ha mindig és mindenkor, helyénvaló módon és – sajnos sokszor – helytelenül is, átgondoltan és gyakorta meg nem emészttve, szociális programmok-

ról, szociálpolitikai intézkedésekről, a „szociális szellem” követelményeiről hallunk, ha lépten-nyomon elénk tárják, hogy ez meg az az elképzelés „szociális szellemben” fogant, ha minduntalan „társadalomnevelő szempontok érvényesítésével”, „szociál-pedagógiai gondolkodással” állunk szemben, egyszóval: ha a „szociális” szó hangoztatását ma mindenki, aki a közösségi és politikai élet küzdőterére jelentkezik, feltétlenül szükséges ajánlólevélnek, vagy – hogy a képet folytassuk – nevezési díjnak tartja, csodálkozni kell-e azon, ha a szó eredeti, eszmei tartalma mindinkább elhalványul s maga is útban van afelé, hogy üres jelszóvá, frázissá silányuljon? Lélektani törvényszerűség, hogy a benyomások gyakorisága a szemlélet élelenségét és a hozzákapcsolódó érzelm erejét csökkenti; témánkra alkalmazva: közösség-lélektani és nyelvpszichológiai tény, hogy állandóan

hangoztatva a legnagyobb tömegeket mozgató eszmék is elszürkülnek, elkopnak, jelentésük tartalma üressé válik, a hozzájuk fűződő érzelem elsápad és cselekvésre serkentő erejét elveszítve közönynek ad helyet. Mindazonáltal: az eszme él, még ha esetleg egyesek visszaélnék is vele, hatása eleven, mert a legjobbak szívükben hordozzák s nem csupán ajkukra veszik.

A következőkben feladatunk a szociális eszme eredeti tartalmát megvilágítani (I), hogy így egyszerűen a szociális törekvések, azaz egészen általánosan: a szociálpolitika igazi értelmét és célját, valamint a szociális állam eszmei jelentését is tisztázzuk (II). Ezután a szociális eszmének a nemzeti gondolattal való kapcsolatát vesszük szemügyre (III) végül pedig a neveléstudománynak a szocialitással való viszonyát tesszük vizsgálat tárgyává (IV). Célunk eszmei tisztázás, únos-untalanul hallott dolgok eredeti jelentésére való ráeszméltetés és a szociológikumnak a pedagógikumhoz való szoros kapcsolata terén e kapcsolat mibenlétének feltárása.

I.

A modern szociális állam eszmei elődje az újkori fejlődés folyamán, az újkor irányító eszméinek hatására kialakult jogállam. Legfőbb elve a törvény színe előtt való egyenlőség; az állami közösség tagjait elvben azonos jogokkal és köteleességekkel bíró állampolgároknak nevezi, akiknek törvényhozás és igazságszolgáltatás egyaránt egyenlő mértékkel mér. Sajátságos párhuzam, vagy inkább lényegbeli megegyezés ismerhető fel itt az újkori racionális, formalisztikus gondolkodás, valamint az individualizmus, liberalizmus és a jogállam eszméje között. Az oly csodálatos belső következetességgel kiterjedő fizika, vagy inkább mechanika a formalista, racionális gondolkodás legnagyobb terméke. Oly természettudomány ez, amely a természeti jelenségek gazdag *minőségi*; változataitól, a természet színpompás, csodás játékától, a tünemények lényegét kereső költői-művészi szemlélettől teljesen elvonatkozik és absztraháló eljárásával a jelenségeknek csupán csak egyik oldalát, mérhető, *menyiségileg* megragadható és matematikailag megformulázható határozmányait veszi tekintetbe, hogy azután a matematikai alakba öntött természettörvények segítségével a jelenségek bekövetkezését megjövendölhesse és az ezen alapuló technika segítségével az embert a természet fölött uralomra segítse. A természettudomány a törvény fogalmával teremt rendet a természetben: s ugyancsak a rend, a jogrend biztosítása a jogállam törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató szerveinek legfőbb célja. Az élet ezernyi egyéni lehetőségeit, az individuális esetek végtelen változatait, az emberek egyedi, minőségi különbségeit nem veszi figyelembe;

az egyén sorsával, életfelfogásával, lelki életével – az egyéni szabadság elvének értelmében – nem sokat törődik: célkitűzéséhez híven egy egyénfeletti, személytelen, racionális rend megvalósítását szolgálja. Közigazgatásának eszménye a minél inkább központosított, mentül pontosabban működő és a törvény előírásainak a leglelkismeretesebben megfelelő hivatalnoki kar, amely feladatát a lehető legszemélytelenebbül, tehát legtárgyilagosabban teljesíti. Gondolkodásának előterében így nem ügyes-bajos emberek minden egyes esetben végtelenül fontos dolgai (mert kinek ne lenne a maga ügye mindenki másénál fontosabb?), hanem elintézendő ügyiratok, „akták”⁴ állnak. Az egyéni ügyek előtt szemét behunyó, azokat csupán formálisan, a törvény betűje szerint mérlegelő – s mi természetfilozófusok igazán tudjuk, mennyire racionális, absztraháló művelet a mérlegelés! – Iustitia asszony valóban a jogállam szellemének s nem csupán az igazságszolgáltatásnak szimbóluma.

Ha ma az államtól azt követeljük, hogy elsősorban *szociális állam* legyen, az korántsem jelenti, hogy a jog magasztos gondolatát feladnók és a jogállam eszményét elvetnők. Nem, csupán csak túljutottunk rajtuk, magasabb, emelkedettebb nézőpontjaink vannak, ahonnan azonban a jog örökké élő eszméjét sem tévesztjük szem elől. Mi tehát a szociális állam középponti eszméje, vagy inkább a dolgok lényegét és belső jelentését tekintve, mi *kell*) hogy legyen ez az eszme?

A kérdés tisztázása céljából induljunk ki a *szociális segítés* mibenlétének megvizsgálásából. A mai szociális gondolat elődje minden bizonnyal az ú. n. humanitárius eszme, amely a liberalizmus társadalmi világnézetének terméke. A liberalizmus alapelve a szabadság: az egyéni lelkiismeret és véleménynyilvánítás s egyszerűen a gazdasági élet terén az egyéni kezdeményezés szabadsága. Liberális szellem és jogállam tejtéstvérek: a jog csupán formális keret, tilt, de nem irányít, s csak azt mondja meg, mit ne tegyék, de arra vonatkozóan, hogy a meg nem tiltott lehetőségek között mit cselekedjem, nem ad – mert nem is adhat – útbaigazítást. Ezen a téren tehát teljesen szabadon, minden központi beavatkozás és irányítás nélkül Cselekedhetem. A rabszolgaság intézményét tiltja a törvény, arra vonatkozóan viszont, hogy pl. mekkora bérért és mennyi ideig dolgoztassam munkásaimat, milyen árt szabjak cikkeimért, nem ad útbaigazítást. Ezeket a tevékenységeket egy más, autonóm világ, a gazdasági élet törvényei szabályozzák. Itt pedig a liberális felfogás értelmében a szabad verseny elve uralkodik. S a versenyben az győz, aki erősebb: hiszen nincs hatalom, amely a gyengébbeknek – hogy le ne maradjanak – előnyt adna, vagy őket bármiképpen is védené. Így lesz a liberalizmus szabadsága a pusztán formális

szempontból egyenlő jogúak küzdelme a gyengék tönkretetésévé, elnyomásává. Ekkor születik meg éppen az elesettek, elnyomottak megsegítését célozva a humanitárius gondolat. A verseny győztesei, az erősek, tehát a kapitalista, később a nagykapitalista rétegek – inkább saját lelkiismeretük megnyugtatósára, mintsem a „szegények” iránti őszinte részvételből és felebaráti szeretetből – a felebaráti szeretet krisztusi parancsolatát hangoztatva „emberbaráti” intézményeket létesítenek: adniuk kell, hogy a profit áldásait jólélekkel, nyugodt lelkiismerettel élvezhessék, hogy a gazdasági harcot kíméletlenül folytathassák.

Egészen más gondolatvilágot, vagy ha tetszik: világnézetet tükröz a *szociális eszme*. Kibontakozásának, diadalútjának ma vagyunk tanúi. Mi adja ennek lényegét és tartalmát, szemben a humanitárius gondolattal?

A szociális eszme zászlóvivőinek nagy felfedezése, hogy az elesettekben, anyagilag és szellemileg elmaradottakban is felismerték Isten képmását: az *embert*. Ráébredtek a felebaráti szeretet parancsolatának igazi tartalmára, amely az embertársnak a maga ember-mivoltában való értékelését és igazi emberré-emelését, az emberré-válásra irányuló törekvésének támogatását követeli. A szociális eszme tehát az *emberszeretet* eszméje, amely az ember fogalmán az ember igazi lényegének, a humánumnak teljességét érti. A szociális eszme munkásaitól ennek az emberi célnak megvalósítását követeli. Mit jelent ez?

Míg az „emberbarát” ad, a szociális hivatás küldöttje segít. A szociális gondolattól áthatott, a felebaráti szeretet kötelezettségét igazán átérző ember nem elégszik meg azzal, hogy betömje az éhezők száját és ezzel elcsitítsa a társadalmi elégedetlenséget. Ő többet, nagyobbat akar: célja nem csupán a pillanatnyi segítség, hanem minden ember számára az igazi emberi létformához méltó élet biztosítása. A helyes értelemben felfogott emberszeretet tehát elsősorban az elmaradottak előrejutásának támogatását, az elnyomottak felemelését követeli munkásaitól. A szociális gondolat harcossá felismeri és – ami ennél jóval fontosabb – mélyen, a felfedező élmény melegével átéli, hogy az embernek a természetben sajátos helyzetű, különállása van. Ráeszmél az ember és az állat közötti mérhetetlen távolságra, arra a külön világra, amelyet csak az ember mondhat a magáénak. Ez a világ a szellem, a kultúra világa. A szociális ember átérzi, hogy az igazi emberi közösségből: a szellem közösségéből egy embertársa sem maradhat ki. Felfedezi, hogy az emberi méltóság biztosításához nem elegendő, ha elismerjük, hogy az állam színe előtt *elvileg* mindenkinek egyenlő jogai és kötelességei

vannak: a lényeg az, hogy képességeinek kifejtésére, emberi létének megélésére biztosítsunk mindenki számára egyenlő jogot.

Csak ez a belátás kölcsönözhet a szociális segítségnek, a társadalmi munkának igazi értelmet, célt és jelentést. Most már kimondhatjuk, hogy a szociális eszme, mint az emberszeretet eszméje, ha való mivoltában, lényege szerint nézzük, a legmagasabb *nevelői gondolatot* rejti magában: mind az egyesekkel, mind pedig egész társadalmi rétegekkel kapcsolatban azok emberi formák között való életét, tehát kultúréletre képesítését, a szellem világába való felemelését akarja elérni.¹ Örök mintája ebben Pestalozzi, a segítő szeretet, a pedagógiai caritas első igazi apostola, aki – mint a nevelés történetében a szociális gondolat első szószólója, – először éli át és hirdeti, hogy az általános emberré nevelés eszméjét nemcsak a kiváltságosakra, a vagyonos polgárság gyermekeire kell alkalmazni, hanem az egész népre, hogy az szellemi sötétségéből kiemelkedjék és egy magasabbrendű, erkölcsösebb élet megélésére legyen képes.

II.

A helyes értelemben felfogott szociális eszme kell hogy irányítsa a szociális kötelezettségek parancsoló szavát mélyen átérző és a társadalmi segítség feladatát elvi megfontolások alapján, tehát tervszerűen és átfogóan munkáló szociálpolitikát. A szociális munka eredetileg társadalmi kezdeményezésből indult meg; jelentőségének, az egész közösség számára való alapvető fontosságának, valamint a tervszerű és átfogó irányítás szükségességének egyre szélesebb körökben való felismerése révén mindinkább a központi vezetés, az állam hatáskörébe megy át. Igazi szociálpolitika, mint a nemzeti társadalom egészét szem előtt tartó és szolgáló neveléspolitiká, csakis az állami szociálpolitika lehet. Amint pedig a szociális szempont mindenek fölött való fontossága egyre inkább nyilvánvalóvá lesz, az állam eszménye is a *szociális állam* koncepciója irányában tolódik el. Így lesz a törvényhozás elsősorban *szociális törvényhozás*, a közigazgatás pedig *szociális közigazgatás*. A törvény szerkesztői és elfogadói most már tisztában vannak azzal, hogy feladatuk nem csupán formális jogalkotás, hanem a közösség érdekében végzett, a társadalom minden rétegének emelését célzó társadalompolitikai cselekedet. Az életbe akarnak belenyúlni, azt a mindig egyéni és teremtő folyamatot akarják segíteni, amelynek egyedi arculatától, számtalan változa-

¹ Miután ehelyütt csupán a dolgok legvégső jelentésére, értelmére vagyunk tekintettel, nem érdekelnek a szociális munka és a nevelés fogalma közt – ha ez utóbbit szűkebb értelemben tekintjük – fellelhető különbségek. V. ö. *Tornán Viola: A szociális gondozás közösségképzési vizsgálata. Nép- és Családvédelem. I. 1941. 138.*

tától a száraz paragrafusok, formális rendelkezések végtelen távolságban vannak. A szociálpolitika konkrét rendszabályokat, a mindenkori helyzethez mért eljárásokat követel; s még ha általános szempontokat érvényesít is és eljárásait az egész közösség érdekeihez szabott elvek szerint irányítja, mindig a konkrét egyéneken, Péteren és Pálon kell segítenie, terveinek keresztülvitelében mindig az egyedi esetet, az *embert* kell szem előtt tartania. S hogy ezt megtehesse, nem kötheti magát az eljárások legkisebb részleteit is szabályozó előírásokhoz, nem hivatkozhatik az élet követelményeivel szemben a törvény betűire. Ezért a szociális törvényhozás eszmei törvény-típusa csakis a *kerettörvény* lehet, amely csupán általános intézkedéseket határoz el és elvi szempontokat ad meg, a részleteket azonban a törvény végrehajtóira, a szociális közigazgatás tisztviselőire bízta. A szociális állam közigazgatása nem lehet gépies apparátus, szervei az egyéni esetek előtt szemét behunyó és csupán formális szempontok szerint eljáró hivatalnokok. Nem, hanem olyan tisztviselőket követel, akik minden egyes esetet annak súlya szerint bírálják el, akikben megvan a szeretet arra, hogy minden kicsiny ügyet a magukévá tudnak tenni, annak végtelen fontosságát át tudják élni, akik tehát abban az értelemben tisztviselők, hogy a maguk hatáskörében – és azon túl is – merik a felelősség tisztjét viselni. Érthető tehát, ha a jogállam törekvéssel szemben a szociális állam az élethez hozzásimulni, ahhoz mindenképpen közelebb kerülni akarván, egyik fő céljának a *decentralizáció* minél teljesebb keresztülvitelét tartja. Az élet nem mechanizmus, hanem teremtő, folyton újra alakuló és mindig egyedi folyamat. Az élethez közelálló közigazgatás maga is csak organikus s nem mechanikus, szerves s nem gépies közigazgatás lehet.

Említettük, minő nevelői mozzanatok rejlenek a szociális eszme mélyén, s mennyire nevelői munkát jelent a maga való mivoltában a szociális munka. Feladatát – mint láttuk – lényegében az alsóbb társadalmi rétegek felemelése, azok igazi emberi életre képesítése teszi ki. Ezt a feladatot most egy más – azt mondhatnók kultúrfilozófiai – szempontból is megvilágíthatjuk, amikor egy új oldala fog előtűnni. A szociálpolitika célja – mondhatjuk immár – a *tömeg tömeg-jellegének megszüntetése* és ezzel a modern társadalmi-kulturális fejlődés egyik legnagyobb betegségének orvoslása. Közgazdák, társadalom- és kultúrbojcselők únos-untalan rámutattak már a kapitalista társadalmi berendezkedés szükségszerű velejárójának: az eltömegesedésnek a kultúra és a társadalom egészséges fejlődését egyaránt a legszükségesebben veszélyeztető jelenségére. Az élet elgépiesedésével, elracionizálódásával, valamint a kellően meg nem alapozott, felszínes művel-

ség mind szélesebb körökre való elterjedésével („kulturdemokrácia”) karöltve kialakult egyre nagyobb, befolyásban is emelkedő, szervezetlen tömegek szellemiségük bélyegét mindinkább rányomják a modern élet egészére. A „tömegműveltség” nem az alsóbb rétegek emelkedését, hanem a felsőbbek lesüllyedését, a művelődés szintjének általános nivellálódását, az izlés elsekélyesedését, az erkölcs elrelativálódását, az életformák ellaposodását jelenti. A szociálpolitika, amikor az alsóbb rétegekhez tartozóknak s ezzel együtt egész társadalmi rétegeknek felemelését célozza, egyszersmind az eltömegesedés veszélye ellen is küzd. Anyagiilag és szellemileg egyaránt önálló existenciák teremtése, társadalmi helyzetének és a közösség iránt való kötelességeinek tudatában lévő, tudatos és öntudatos emberek, valamint társadalmi rétegek kialakítása az az út, amelyen járva a modern szociálpolitika a kulturális válság megoldásáért folyó harcból is a leghatékonyabban kivetheti részét. Feladata a tömeg nélküli társadalom megvalósítása. Szociálpolitika és kultúrpolitika között tehát nem csupán szoros kapcsolat van, a kettő jóformán azonos egymással.¹

III.

Az eddigiek során a szociális munkának csupán egyik pólusát, az egyén érdekében végzett fáradozásait, illetve ezek végső értelmét vizsgáltuk. A szociális munka azonban sajátos kétsarkú tevékenységet jelent: az egyéneken végzett munka ugyan, de a *közösség* érdekében végzett munka. Az igazi szociálpolitika eljárásaiban az egyéni és közösségi szempontok sajátos szintézise által vezetteteti magát. Elsősorban az egyéneken akar segíteni, azonban bárme nyire is a mindenkori egyedi helyzet követelményeitől vezetteteti magát, az egyént mégsem a maga egyedülvalóságában tekinti: az embert minden eset-

¹ Az említett szempontok mindegyike szépen érvényesül az Országos Népi- és Családvédelmi Alapot felállító 1940: XXII. t.-c.-ben. A törvény először is kerettörvény, csupán általános szempontokat ad meg és a szükséges anyagi alapok biztosításáról gondoskodik. Az Alap a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi *felemelése* útján akarja az életviszonyok megjavítását, a társadalmi kiegyenlítődést (de nem lefelé nivellálódást!) és a népesség szaporodásának előmozdítását szolgálni. Főcélja: *minél több önálló existenciát teremteni*. A szociális segítség kötelezettségének tehát nem inségmunkával, könyörödományokkal stb. vél eleget tenni, hanem házhely juttatásával, kedvező megélhetési lehetőséget nyújtó vidékekre való telepítéssel, kiházasítási kölcsönök stb. akarja minél több életképes, a maga lábán is megálló, támogatásra nem szoruló család existenciájának alapját megvetni. S figyelemreméltó a szociális segítség efajta módjában megnyilvánuló *erkölcsnevelő* mozzanat: az Alap mindazt, amit nyújt, kölcsönként adja, amely kölcsönt a kiházasított párnak vagy a házhelyhez, földhöz juttatott családnak akár gyermekkel, akár pénzzel vagy munkával törlesztenie kell. S amíg az alamizna meg-aláz, az Alap hitelt nyújt, amelynek fedezete a szegény ember becsülete, munkája és gyermekeinek jövője ígérete. A kölcsön tehát erkölcsi fedezetével az önérték, önbecsülés erkölcsi érzéseit kelti fel. Nevelő jelentősége felbecsülhetetlen.

ben mint a társas közösség konkrét tagját veszi szemügyre. A társas kapcsolatai nélkül szemlélt egyén merő absztraktum. Lehet ugyan a tudományos elvonás tárgya, de sohasem a való élet alanya. Aki pedig a valóságos életben benneálló emberen akar segíteni, az a *közösség egyik tagjának* érdekében ajánlja fel szolgálatait, s munkájával nem csupán az egyént, hanem a közösséget is építi.

Ilyen értelemben társadalomépítő munka a szociálpolitikai tevékenység, ezen az alapon beszélhetünk egész rétegeknek és a társadalom egészének felemeléséről. A társadalom azonban a maga tiszta fogalmában ugyancsak merő absztraktum: konkrét tartalommal ismét az élet követelményei töltik ki. Így ma a társadalomért teljesített szolgálatot mint a *népi*, illetőleg a *nemzeti közösség* érdekében végzett szolgálatot fogjuk fel. Ha tehát a szociális munka elsősorban nevelő-missziót jelent, akkor ez a misszió a nemzetből való küldetés; ha közösségépítő feladat, akkor a nemzeti közösség építése a kötelessége. Szociális és nemzeti szempontok így fonódnak egybe a modern szociálpolitikában.

Ez a felismerés ad tartalmat a szociális segítség kereteiben végzett tudatosító munkának is. A szellemi felemelés – mint láttuk – tudatosítást is jelent, méghozzá az egyénnek a *nemzeti közösség tudatos tagjává váló nevelését*. Az individualisztikus felfogásmóddal szemben a modern nevelés eszménye a *közösségtag*. Az egyén tehát nem lehet végcél: az első a nemzet közössége, és a nevelésnek az egyénekre irányuló alakító munkája révén elsősorban ezt a közösséget kell ápolnia. Olyan embereket kell kialakítani, akik egyéni önzésük feladásával elsősorban a nemzet felelős tagjainak érzik magukat és egyéni érdekeiket csupán a közösség érdekeivel összhangban akarják megvalósítani. A nevelés tehát a nemzet minden egyes tagjánál azt akarja elérni, hogy az minden erejét *tudatosan* az összesség szolgálatára szentelje. A közösség sorsát önszántukból és tudatosan vállukon hordozó egyedek közössége jelenti az új, magasabbrendű élet élésére képes társadalmat, szemben az anyagi és szellemi fejlődésből lemaradt, létét csupán csak tengető csordaemberek tömegével. Az új közösségi nevelés tehát az eltömegesedés ellen folyó harcnak is legkiválóbb fegyvere. Tömegből igazi szellemi közösséget, egyedek konglomerátumából azonos célért küzdő emberek nemzeti társadalmát hozza létre. Az igaz értelmében felfogott szociálpolitika tehát *társadalomnevelő hatalom*.

IV.

Ha tehát a szociális gondolat és a nevelés eszméje között oly szoros az összefüggés, mint ahogy erre az előbbiek során több ízben is rámutattunk, megjelenik az a kérdés, vajjon hogyan áll szemben

ezzel a kapcsolattal a második taggal, tehát a nevelés kérdéseivel elvi alapon foglalkozó *neveléstudomány*?

Aki az eszmék fejlődését szívesen nyomonzza, az az előbb vázolt szellemi átalakulást a neveléstudomány területén belül is feltalálhatja. A múlt század nevelői gondolkodása, amelyre Herbart pedagógiája nyomta rá döntő módon bélyegét, túlnyomóan individualista és racionalista szellemű. Mindenekelőtt a nevelendő egyén, a gyermek érdekeit tartja szem előtt. Főkövetelménye az erkölcs parancsolatainak megvalósítása, ennek ellenére azonban elsősorban az értelmi nevelés, azaz az oktatás munkájára van tekintettel (ezért nevezték Schulpädagogiknak is.). A nevelést mint egyéntől egyénre irányuló tevékenységet, mint a nevelő és növendék kapcsolatát tekinti. Ez a kettős viszony lebeg előtte még akkor is, amikor osztálytanításról beszél. Az alkalmoszerű nevelői hatások jelentőségére nincs tekintettel, nevelésen csupán azt a tudatos és tervszerű ráhatást érti, amelyet egy nagykorú egyén gyakorol egy kiskorúra. A nevelői munka a gyermeki egyénen kezdődik és a felnőtt egyénnél ér véget; egyénfeletti, átfogóbb szempontokra tehát nincs tekintettel.¹

Ez a koncepció azonban gyökeresen megváltozik, amikor felvetődik a kérdés, mi ad a nevelői munkának *értelmet, célt és jelentést*, ha nem csupán az egyén számára való fontosságát tekintjük, hanem magasabb nézőpontokat is érvényesítünk? Vajjon a nevelésnek valóban csupán az egyén érdekeit kell szolgálnia s csak az egyén szempontjából van jelentősége? Más célja nincs, mint csak a gyermek felnőtté formálása? Nyilván van, s ez – ha a nevelés fogalmát alaposabban megvizsgáljuk – ki is derül. Ha ugyanis a nevelés lényegét – miként Herbart – a gyermek erkölcsös felnőtté való kialakításában ismerjük fel, már maga az erkölcs fogalma is valami általános, egyénfeletti jelentésre utal. Így mindenekelőtt valami abszolútumra: az erkölcs egyetemes érvényére és az erkölcsi parancs feltétlenül kötelező voltára. A nevelés tehát mint az erkölcsi értéknek az egyéni lelkekbe, tehát a valóság talajába való átültetője, *értékmegvalósító* tevékenység. Ha azonban mint ilyet tekintjük, nem csupán az erkölcsi érték kötelezi, hanem az értékek rendszere általában. Az értékek pedig minden korban az illető kor kultúrájában Öltnek testet. A nevelés tehát ekkor a kultúra oldala felől nyer jelentést. Nem csupán az egyén, hanem elsősorban a *kultúra* kötelezi. A nevelés így ebből a szempontból a kultúra érdekében végzett munka. Feladata a kultúrának az ifjú nemzedékre való átszármasztása, amivel a kultúra életének folytonosságát biztosítja és továbbfejlődésének lehetőségét teremti

¹V. ö. *Fináczy* Ernő: Neveléstudomány a XIX. században. Budapest, 1934. Áttekintésként továbbá erre és a következőkre vonatkozóan: Újkori (legújabbkori) nevelés története. Magy. Ped. Lexikon II. kötet, továbbá K. F. *Sturm*: Erziehungswissenschaft der Gegenwart. 1930.

meg. A kultúra ugyanis tárgyiassá vált alakulatokban: a lélektől elszakadt, anyagi közegben jelentkező művekben található fel. Életet a kultúra csak az egyéni lelkekben nyerhet, azok *műveltségének* formájában. A kultúra javai objektív alakulatok; a kultúra fejlődésének útja azonban egy szubjektív közegen: az egyéni lélek műveltségén át vezet.

Ezeket a felismeréseket értékesíti és a belőlük adódó szempontok alapján dolgozza ki a neveléstudomány elvi kérdéseit az ú. n. *kultúrpedagógiai* Felfogása értelmében a nevelést az emberi egyéniség egészét megragadó és azt a kultúra javaival személyiséggé formáló művelődési folyamatnak tartja. Az embert tehát nem csupán egy oldalról tekinti, nem csak értelmét vagy erkölcsiségét, esetleg ízlését akarja fejleszteni, hanem amikor a kultúra részesévé teszi, egyszerre mind minden irányban kiformalja. A művelés így belső szellemi alakítás, amely a lélek egészére irányul. Ez is tartalmat ad, miként az oktatás, de nem csupán ismerteti tartalmát, hanem: műveltséget, „amennyiben az anyagot szabad rendelkezésre álló, szellemileg termékenyítő elemmé teszi. Egy tantárgy oktató tartalma hozzájárul a tudás körének kitágításához, művelő tartalma az a növekedés, amelyet a szellemi plasztikus erejének ad. Amit megtanultunk és begyakoroltunk, feledésbe mehet, de az a műveltség, amelyet egyszer megszereztünk, megmarad akkor is, ha megszerzésének eszközei feledésbe merültek; amaz csak birtok, emez egyszerre mind a *személyiség meghatározottsága*” – mondja Willmann, a kultúrpedagógiai irány kezdeményezője.²

Ha mármost a nevelés fogalmát más oldalról vesszük szemügyre, egyéb egyénfeletti vonatkozásai is kiderülnek. Ha Herbart értelmében a nevelést erkölcsösítésnek tekintjük, s most már az erkölcsössé nevelt, tehát erkölcsös cselekedeteket végrehajtó felnőtt ember képe ölik elénk, felismerhetjük az erkölcs fogalmában bennerejlő *szociális* mozzanatot. Az

¹A kultúrpedagógiai irány megindítója O. Willmann. (Kétkötetes nagy munkája: Didaktik der Bildungslehre első kiadása a múlt század 80-as éveiben, ötödik kiad. 1923. Az I. kötet Schütz. J. fordításában 1917-ben magyar nyelven is megjelent) ma is alapvetőnek számít. Kezdeményezése nyomán a kultúrpedagógiai problematika tudatosítása Ed. Sprattger műve, akinél a neveléstudomány a W. Diltheytől indítványozott szellemtudományi lélektani szemlélet szempontjait használja. (L. Spranger: Begabung u. Studium, 1917. – Kultur u. Erziehung, 1917. 4. kiad. 1928. – Gedanken über Lehrerbildung, 1920. – Lebensformen. 6. kiad. 1927. – és a magyar nyelvre is lefordított Psychologie des Jugendalters c. munkáit.) Nálunk Kornis Gyula és Prohászka Lajos képviselik elsősorban a kultúrpedagógiai szemléletet. Prohászka az elméleti megalapozó (Pedagógia mint kultúrfilozófia, 1929; Az oktatás elmélete, 1937), Kornisnál az elméleti tisztázások után a problematika a kultúrpolitika jóval átfogóbb távlatába emelkedik, világosan mutatva a nevelői gondolkodásban bennerejlő, magasabb szemléletre irányuló törekvést. (Értékelmélet és pedagógia, 1913; Kultúrpolitikánk irányelvei, 1921; A magyar művelődés eszménye 1777-1848, 2 köt. 1927 j. Kultúra és politika, 1927 i. Kultúra és nemzet, 1930; A kultúra válsága, 1934., stb.)

²Finácz Ernő fordítása. I. m. 109. 1.

erkölcsös cselekedet ugyanis a társadalmat idézi: ha az ember egymagában élne a földön, nem lenne módjában az erényt sem gyakorolni és nem mondhatnók őt sem erkölcsösnek, sem pedig erkölcstelennek. A nevelés tehát mint erkölcsi nevelés, amikor az egyén önző hajlamait visszaszorítja és társas hajlamainak kifejlesztésén munkálkodik, voltaképpen a társadalom érdekében végez szolgálatot. Ha a következő nemzedék egyedeit minden nevelés nélkül, vadon hagynók felnőni, bizonyos, hogy a társadalom atomjaira hullnék szét és a legnagyobb káosz, az anarchia válnék benne úrrá. Tehát: társadalom nincs nevelés nélkül. *Viszont* nevelés sem lehetséges társadalom nélkül. Akár primitív közösségeket, akár fejlett kultúrtársadalmakat tekintünk, a nevelés munkája mindenkor a közösségi hagyományokon épül, a nevelés intézményeit mindig a közösségi szellem hívja életre és a nevelői feladat végrehajtói is legtöbbször a közösség megbízottjai. Közösség és nevelés tehát, bármely oldaláról tekintjük a dolgot, egymást feltételezi. Ennek a felismerésnek hangoztatásával indul meg a neveléstudomány keretén belül a *szociálpedagógiai mozgalom*, amely olyan nevelési elméletet akar megfogalmazni, ahol a szociális szempont az uralkodó. Ez a nevelélmélet tehát abból indul ki, hogy a *nevelés társadalmi funkció*, azaz a nevelő, mint a társadalom megbízottja, elsősorban a társadalom érdekében, a társadalom javára munkálkodik. A mozgalom megindítója, Paul Natorp fejt ki először a gondolatot, hogy „az ember emberré csak a társadalom által lesz”.¹ Az ember lényegéhez tartozik, hogy – miként már Aristoteles hangoztatta – társas lény; ha társas kapcsolatait megszüntetem, nem is ember többé. S míg a szociálpedagógiai mozgalom a neveléstudomány kereteiben a nevelés és társadalom kapcsolatát kutató nevelésszociológiai vizsgálódási irányra higgad le, a ténylegesen folyó nevelésben, a nevelés gyakorlatában világszerte uralkodóvá válik a nevelést legfőbb fokon irányító közösség szempontja. A szociális nevelés (tehát nem elmélet, hanem gyakorlat) különféle formáinak, (mint például a keresztény nevelés, az állampolgári nevelés, a nemzeti szocialista, fasiszta nevelés, stb.) vizsgálata és bemutatása azonban már új tanulmánnyal igényelne.

A két ismertetett felfogás tehát, mind a kultúrpedagógia, mind pedig a szociálpedagógia a nevelés értelmét nem az egyénben találja meg, hanem magasabb szempontból igazolja: az előbbi a kultúra, az utóbbi pedig a társas közösség szempontjából. E két szempont azonban nem különbözik lényegesen egymástól, csupán különböző nézőpontokat jelent. Mindkét szellemi mozgalom voltaképpen egy célt követ,

¹P. Natorp: Sozialpädagogik, 1898. A kérdésben eligazítanak Weszely Ödön: A szociálpedagógia fogalma (1904) és A modern pedagógia útjain (1917) c. munkái.

amelyhez csupán csak más oldalról közeledik. Hiszen kultúra és társas közösség egymás létét kölcsönösen feltételezik. Kultúra ugyanis nincsen társadalom nélkül: a társadalom éppen a kultúra hordozója, továbbélésének feltétele – viszont a társadalom sem maradhat fenn a kultúra nélkül: hiszen éppen ez ad számára összetartó erőt, szellemi köteléket, igazi létet. (Olyan értelemben például, mint ahogy nemzeti lét nemzeti kultúra nélkül elképzelhetetlen.) A szociálpedagógus, amikor a közösségnek az egyénnel szemben való elsőbbségét hangsúlyozza, amikor a nevelés munkájával mindenekelőtt a társadalom fennmaradását és fejlődését akarja biztosítani, ezt elsősorban a kultúra segítségével véli elérhetőnek. Viszont a kultúrpedagógus, akinek elsősorban a kultúra a szívügye, a kultúra fennmaradását és fejlődését csak a társadalom létének és élete emelésének biztosításával remélheti.

Azonban akár mint kultúrmunkát, akár mint a társadalmon végzett munkát tekintjük a nevelést, tagadhatatlan, hogy fogalma és ezzel együtt jelentősége a herbarti felfogással szemben nagy mértékben kiszélesedik – és itt jutunk vissza az eredeti szociálpolitikai problematikához. Először is a nevelés nem jelenthet most már csupán kiskorúakra irányuló tevékenységet. Ha ugyanis átfogóbb szempontból

magasabb értelemben véve kultúraterjesztést értünk rajta, akkor ennek a kultúrmunkának életkorok semmiképpen sem szabhatnak határokat. Másfelől viszont, a szociális közösség oldaláról nézve a dolgot, nem érheti be azzal, hogy csupán egyénekre irányuljon: mint társadalmi funkció, egész társadalmi rétegek, sőt az egész társadalom, vagy végső fokon: az egész nemzet magasabb műveltségi szintre, bensőségesebb és mélyebb erkölcsi életre való képesítését jelenti. Így a nevelés fogalma átfogóbb értelmében egyrészt a kultúrpolitika, másrészt a szociálpolitika fogalmává szélesedik, utalva egyszersmind arra a szoros kapcsolatra, amely – mint a fentiekben már kimutattuk – e két utóbbit összefűzi.

Ezzel elérkezve oda, ahonét kiindultunk, utónknak végére is értünk. Talán sikerült kimutatnunk – amint az célunk is volt – a szociológikum és pedagógikum lényegbeli rokonságát, a két fogalom és tevékenységi kör egymástól való feltételezettségét. A társadalom szolgálatára hivatott szociális munkás, ha feladatát nem mint nemzetnevelői küldetést fogja fel és a nevelő, ha munkáját nem mint mindenekelőtt társadalomépítő hivatást tekinti, a közösség megbízásának csupán csak tökéletlenül tesz eleget: foglalkozása lesz ugyan, de valódi hivatása